

Tutkimusrahoitus ja temaattiset valinnat

■ Heikki Mannila

Nuorena professorina istuin Helsingin yliopiston suuren konsistorin kokouksessa, virkaikäjärjestyksen häntäpäässä. Erään virantäyttöasian yhteydessä käytti puheenvuoron virkaikäjärjestyksen toisesta päästä kliinisen kemian professori Johan Järnefelt. Hän totesi syvällä bassoäänellä: ”Yliopistoissa teemme vain kahdenlaisia tärkeitä päätöksiä: keitä otetaan töihin ja keitä otetaan opiskelemaan.” Järnefeltin lausuma on erittäin osuva, ja sitä voi pitää myös lähtökohdana, kun mietitään tutkimuksen rahoituksessa tehtäviä temaattisia valintoja.

Tutkimuksen rahoituksessa joudutaan jatkuvasti tekemään valintoja: mitä rahoitetaan ja mitä ei. Valintoja tehdään sekä alojen välillä että alojen sisällä. Alojen välisiä ratkaisuja voi kutsua myös temaattisiksi ratkaisuksi. Kun rahoitus kasvoi, uusia asioita käynnistettiin uudella rahalla ja vanhat toiminnot jatkuivat entisellään. Rahoituksen pysyessä vakiona tai vähentyessä on uusia avauksia tehtäessä luovuttava jostakin nykyisestä toiminnasta. Yliopistouudistus antoi yliopistoille mahdollisuuden aikaisempaa itsenäisemmin päättää omasta toiminnastaan. Nämä seikat ovat nostaneet temaattiset valinnat entistä enemmän keskustelun kohteeksi. On kuitenkin hyvä muistaa, että temaattisten ratkaisujen pitäminen entisellään on sekin valinta.

Valintoja tehdään eri tasoilla. Yksittäiset tutkijat tekevät niitä päättäessään, mihin suuntautuvat. Valintoja tekevät tutkimuksen rahoittajat: yliopistot, tutkimuslaitokset ja tutkimuksen kilpailulliset rahoittajat, kuten Suomen Akatemia ja Tekes. Yliopistoissa (ja tutkimuslaitoksissa) alojen väliset päätökset konkretisoituvat pysyvää henkilökuntaa palkattaessa: rekrytoidaanko kemisti vai historianantutkija? Alan sisäinen valinta on kyseessä silloin, kun mietitään

kuka kemisteistä tai historianantutkijoista palkataan. Toki alan sisälläkin tehdään osin temaattisia valintoja: rekrytointien yhteydessä myös professorin tutkimusaiheilla on merkitystä. Temaattisten ja sisäisten valintojen ero ei siten ole mitenkään ehdoton. Kilpailullinen tutkimusrahoittaja, kuten Akatemia tai Tekes, tekee temaattisia valintoja päättäessään esimerkiksi eri tieteellisten toimikuntien rahoitusvolyymin tai käynnistäessään erityisiä tutkimusohjelmia, ja alan sisäisiä valintoja tehdään, kun kansainvälisten arviointipaneelien raporttien pohjalta päätetään rahoitusta antaa yhdelle kemistille toisen jäädessä ilman.

Temaattisista valinnoista käytävä keskustelu on paljolti keskittynyt kilpailullisten rahoittajien tutkimusohjelmarahoitukseen. Temaattisia valintoja edustaa samalla tavalla esimerkiksi eri ministeriöiden alaisten tutkimuslaitosten sama suora noin 300 miljoonan euron valtionrahoitus tutkimukseen. Valinnoista rahallisesti ja muutenkin merkittävimmät ovat kuitenkin yliopistoissa tehtävä päätökset siitä, mitkä ovat eri alojen koot yliopistoissa, eli päätökset siitä, kuinka paljon työntekijöitä kullekin alalle palkataan. Rekrytoinnit määräävät pitkälti sen, mihin yliopistojen suora valtion rahoitus käytetään. Tämä noin 1,9 miljardin määräraha on yliopisto- ja tutkimusjärjestelmän selkeästi suurin erä. Alojen koosta saa hyvän kuvan tutustumalla opetus- ja kulttuuriministeriön Vipunen-tietokantaan, joka sisältää muun muassa paljon kiehtovaa tietoa siitä, kuinka paljon eri uravaiheiden henkilöstöä kullakin tieteenalalla on.

Alojen kokojen merkitystä tutkimuksen rahoituksen kannalta voi hahmottaa laskemalla, kuinka suurta taloudellista sitoutumista professorin palkkaaminen yliopistolle merkitsee. Otta-

malla huomioon pelkästään professorin oma palkka tai siihen lisäksi yhden post doc -tutkijan tai lehtorin ja yhden jatkokoulutettavan palkat, sekä kummassakin tapauksessa erilaiset sivuja yleiskulut päädytään siihen, että vuositasolla professorin palkkaus edustaa karkeasti laskien 250 000–450 000 euron sijoitusta kyseiselle alalle ja siten 20 vuotta toimivan professorin palkkaus 5–9 miljoonan euron sijoitusta.

Yliopistot ovat yliopistouudistuksen jälkeen rekrytoineet yli tuhat professoria. Näiden päätösten temaattiset vaikutukset ovat erittäin suuria: nämä henkilöt tulevat vaikuttamaan Suomen tieteen ja korkeimman opetuksen tasoon ja suuntautumiseen merkittävästi seuraavien kahdenkymmenen vuoden aikana. Yliopistot ovat näiden rekrytointien kautta päättäneet vuositasolla ainakin 250–450 miljoonan euron käyttämisestä. Jos professuurit ovat pysyviä, niin kyse on 5–9 miljardin euron temaattisesta suuntaamisesta 20 vuoden aikana.

Kilpailullisten rahoittajien tutkimusohjelma-rahointus edustaa sekin merkittävää temaattisten valintojen tekoa. Ohjelmamuotoisen tai suunnatun rahoituksen osuus on kuitenkin esimerkiksi Suomen Akatemian rahoituksesta ollut tähän mennessä noin 10–15 % eli pyöreästi 30–45 miljoonaa euroa vuodessa. Yhden tutkimusohjelman koko on tyypillisesti noin kymmenen miljoonaa euroa ja kesto neljä vuotta.

Eduskuntakäsittelyssä oleva lakiehdotus Suomen Akatemiaa koskevan lain muuttamisesta sisältää yhtenä osanaan strategisen tutkimuksen rahoitusvälineen muodostamisen ja sen hallinnon sijoittamisen Suomen Akatemian yhteyteen. Strategisella tutkimuksella tarkoitetaan tässä yhteydessä tarvelähtöistä tutkimusta, joka tukee ”tiedolla johtamista” (*evidence-based policy*) ja/tai hakee ratkaisuja julkisen sektorin tai elinkeinoelämän uudistumiseen. Tähän uuteen kilpailullisen rahoituksen rahoitusvälineeseen on kerätty rahoitusta lähinnä tutkimuslaitoksista mutta myös Tekesiltä ja Suomen Akatemialta; rahoituksen vuosittainen määrä on suunnitelmien mukaan 57 miljoonaa euroa eli noin 3 % julkisesta tutkimusrahoituksesta.

Strategisen tutkimuksen laajat teemat ja mahdolliset painopisteet päättää lakiehdotuksen mukaan strategisen tutkimuksen neuvoston aloitteen pohjalta valtioneuvosto. Teemoista muodostettavista ohjelmista ja hankkeiden valinnasta päättää täysin itsenäisesti ulkopuolisista asiantuntijoista koostuva strategisen tutkimuksen neuvosto tieteellisen laadun ja yhteiskunnallisen relevanssin pohjalta. Tutkimuslaitoksilta siirrettävän rahan suhteen temaattinen ohjaus muuttuu siis siten, että ministeriöiden ohjauksessa oleva raha siirtyy rahoitusvälineeseen, jonka yleiset teemat päättää valtioneuvosto, ja hankkeiden valinta perustuu vapaaseen hakuun ja kilpailulliseen menettelyyn sekä vertaisarviointiin.

Tutkimusohjelmia suunniteltaessa on tärkeää välttää aiheiden turhan tarkkaa määrittelyä, jotta tiedeyhteisöstä kumpuavat näkemykset voidaan hyödyntää. Kilpailullisten rahoittajien tutkimusohjelmat edustavat vaikutuksiltaan lyhempiä temaattisia päätöksiä kuin professorien rekrytoinnit. Niiden rooli onkin joidenkin osa-alueiden tutkimusaktiiviteetin nosto: ohjelman päätyttyä alueen rahoitus tulisi löytyä pysyvämmistä lähteistä.

Professoreja rekrytoitaessa joudutaan aina tekemään vaikeita valintoja. Kun ura kestää joitakin vuosikymmeniä, niin laadun ja uusiutumiskyvyn merkitys on suurempi kuin sopivuus juuri tämänhetkiseen opetus- ja tutkimustarpeeseen. Professuurien täytössä onkin monissa yliopistoissa siirrytty tarkoista alamäärityksistä laveampiin. Pitkäkestoisimmat ja merkittävimmät valinnat tehdään – Järnefeltiä toistaakseni – henkilöstöä ja opiskelijoita rekrytoitaessa.

Kirjoittaja on Suomen Akatemian pääjohtaja.